

Μακεδονικά

Τόμ. 29, Αρ. 1 (1994)

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του ΙΣΤ αιώνα

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.211](https://doi.org/10.12681/makedonika.211)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (1994). Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του ΙΣΤ αιώνα. *Μακεδονικά*, 29(1), 415–417. <https://doi.org/10.12681/makedonika.211>

Στήν συνέχεια ο κ. Γ. Κ. Παπάζογλου εκδίδει αυτούσιο τό κείμενο της αυτοβιογραφίας προβαίνοντας σέ σχολιασμό τῶν σημείων ἐκείνων πού κρίνει ὅτι χρειάζεται γιά τήν διευκόλυνση τοῦ ἀναγνώστη. Στό Ἐπίμετρο ὁ ἐκδότης παραθέτει ἔγκυκλιους, δημοσιεύματα τῆς ἐποχῆς συνδεδεμένα μέ τά γεγονότα πού μετείχε ὁ Ἀρσένιος, ἔγγραφα, πιστοποιητικά διάφορα κ.λπ.

Ὁ ἀναγνώστης θά ἀντιλήφθηκε ἤδη ὅτι πρόκειται γιά μία συγκλονιστική αὐτοβιογραφία πού συνιστᾶ, ταυτοχρόνως, καί μία ἔμμεση πηγή, ἐφ' ὅσον ἔχει γραφεῖ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ Διχασμοῦ, γιά τήν δραματική περίοδο 1913-1920. Φυσικά ἀξίζουν θεράμια συγχαρητήρια τόσο στόν κ. Παπάζογλου, ὅσον καί στόν Σύλλογο πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων γιά τήν ἔκδοση τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ κειμένου.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, *Βιβλιοθήκες στην Κωνσταντινούπολη του ΙΣΤ΄ αιώνα*, Κώδιξ *Vind. Hist. Gr.* 98, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 476.

Ὁ κ. Γ. Παπάζογλου, καθηγητής καί Πρόεδρος τώρα τοῦ Τμήματος Ἱστορίας καί Ἐθνολογίας τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, ἀσχολεῖται ἀπό μακροῦ χρόνου μέ τά βυζαντινά καί μεταβυζαντινά χειρόγραφα, ἀσχολήματά τους, τοὺς ἀντιγραφεῖς (scriptores), τοὺς βυζαντινοὺς λογίους. Ἡ παρούσα ἔκδοση ἀναφέρεται στόν βιενναῖο ἑλληνικό κώδικα 98, πού παραδίδει καταλόγους βιβλιοθηκῶν στήν Κωνσταντινούπολη κατά τόν ΙΣΤ΄ αἰ. Γνωστές μεταβυζαντινές οἰκογένειες, ὅπως οἱ Καντακουζηνοί, οἱ Μαρμαρέτοι, οἱ Σοῦτζοι, οἱ Εὐγενικοί, ὁ παπᾶ Βαρθῶνος κ.ἄ. κατεῖχαν μερικές δεκαετίες, μετά τήν Ἄλωση, ἀξιόλογες βιβλιοθήκες. Μέ τόν κατάλογο τοῦ βιενναίου κώδικος ἀσχολήθηκαν, κατά καιρούς, διάφοροι ἐρευνητές, μερικοί ἐκ τῶν ὁποίων καί τόν ἐξέδωσαν, χωρίς ὅμως νά ἐπιχειρήσουν νά ταυτίσουν τά ἔργα πού περιέχονται στόν κατάλογο αὐτόν. Τό κενό αὐτό καλύπτει, μέ τήν παραπάνω ἔκδοση, ὁ κ. Γ. Παπάζογλου ἐντοπίζοντας τήν πλειονοψηφία τῶν ἀναφερομένων χειρογράφων μέ ἐξ αὐτοψίας τίς περισσότερες φορές μελέτη τους. Ὁ συγγρ., πρῶν περᾶσει στήν ἐπιμέρους ἐξέταση τῶν προβλημάτων τοῦ καταλόγου, παρουσιάζει, ὡς εἰσαγωγή, τήν πνευματική καί πολιτική κατάσταση στήν Κωνσταντινούπολη τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ ΙΣΤ΄ αἰ.: Πατριαρχεῖο, ὀφφικιάλοι, λόγιοι, Πατριαρχική Ἀκαδημία, ἀντιγραφεῖς, ἰδιωτικές βιβλιοθήκες, ξένοι φιλόλογοι καί θεολόγοι ἀσχολούμενοι μέ χειρόγραφα, πού τελικά μεταφέρουν πλῆθος χειρογράφων στήν Εὐρώπη, διαμάχες Καθολικῶν καί Προτεσταντῶν στήν Κωνσταντινούπολη, τουρκική ἀνοχή σέ ὅλες αὐτές τίς ἐξελίξεις, εἶναι μερικά ἀπό τά θέματα πού συζητεῖ ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς.

Ἀκολουθεῖ τό πρῶτο κεφάλαιο, ὅπου ὁ λόγος γιά τόν Κώδικα 98 τῆς Βιέννης καί τίς ἰδιωτικές βιβλιοθήκες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τόν ὁποῖο ὁ κ. Γ. Παπάζογλου περιγράφει ἀναλυτικῶς καί μέ ὅλους τοὺς κανόνες τῆς κωδικολογίας, γιά νά ἀναζητηθεῖ, στήν συνέχεια, τόν χρόνο συντάξεως τῶν καταλόγων πού πρέπει, κατ' αὐτόν, νά ἐγράφη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1565-1575 ἀπό τόν πρωτονοτάριο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῖου Θεοδοῖο Ζυγομαλά καί τόν Μανουήλ Μαλαξῶ. Ἀκολούθως ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τήν μεθοδολογία τῆς καταλογογραφῆσεως καί ἐπισημαίνει τήν ἐπιμέλεια τοῦ καταλογογράφου, ἡ ὁποία ἀνταποκρίνεται στοὺς συγχρόνους κανόνες περιγραφῆς χειρογράφων μέ τήν μεθοδική ἀρίθμηση τῶν χειρογράφων ἐνός ἐκάστου

συλλογία, τήν σημείωση ἀκεφάλων, κολοβῶν ἢ ἐλλιπῶν κωδίκων, τὰ incipit, τὶς μικρο-γραφίες, τήν ἡλικία τῶν κωδίκων κ.ἄ. Στὸ ὑποκεφάλαιο Μεταφράσεις καὶ ἐκδόσεις τῶν καταλόγων ὁ συγγρ. μελετᾷ τοὺς κώδικες ποὺ ἀπέρρευσαν, ἀπὸ τὸν πρωτότυπο κατάλογο, στὴν λατινικὴ καὶ τὶς ἀντίστοιχες λατινικὲς ἐκδόσεις. Στὴν ἱστορία τοῦ κειμένου τῶν καταλόγων, ποὺ ἀκολουθεῖ, ὁ κ. Παπαζογλου ἐξετάζει τὴν πορεία τῶν καταλόγων εἰθὺς μετὰ τὴν καταγραφή τους, οἱ ὅποιοι, περὶ τὸ 1577, κατέληξαν στὴν Γερμανία.

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὴν βιβλιοθήκη τοῦ «Πατᾶ Κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Βαρήνου», τὰ βιογραφικὰ του, τὰ σαράντα τέσσερα χειρόγραφα του, τὰ στοιχεῖα ποὺ ὀδηγοῦν στὴν ταύτιση τῶν κειμένων. Στὸ τρίτο κεφάλαιο ὁ Γ. Παπαζογλου ἐξετάζει τὴν βιβλιοθήκη τοῦ «Κυροῦ Ἰακώβου τοῦ Μαρμαρέου», ὁ ὁποῖος κατεῖχε εἴκοσι δύο χειρόγραφα, τὰ περισσότερα τοῦ 10ου αἰ., γιὰ νὰ περάσει, κατόπιν, στὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ταύτιση τῶν κειμένων. Στὸ τέταρτο κεφάλαιο ἐρευνᾶται ἡ βιβλιοθήκη τοῦ «Κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Σούτζου», τῆς ὁποίας ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὰ εἴκοσι τέσσερα χειρόγραφα, ἐκ τῶν ὁποίων σώζεται μόνον ἓνα, ὁ Κώδιξ Μονῆς Βαζελώνος 22, χαρτῶος τοῦ ΙΣΤ΄ αἰ. ποὺ εἶχε γραφῆ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Σούτζο.

Στὸ πέμπτο κεφάλαιο ἐξετάζεται ὁ Κατάλογος «a grammatico exhibitus» καὶ ἡ καταγραφή τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ —grammaticus, βεβαίως ἐδῶ εἶναι, κατὰ τὸν κ. Γ. Παπαζογλου, ὁ Θεοδόσιος Ζυγομαλάς, ὁ ὁποῖος ἐτοίμασε ἓνα κατάλογο-ἀνθολόγιο διαφόρων βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος περιεῖχε ἄγνωστα, καὶ σήμερα, κείμενα. Ὁ κατάλογος τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ περιέχει ὅλα σχεδὸν τὰ ἄγνωστα καὶ σπάνια χειρόγραφα τοῦ προηγουμένου καταλόγου καί, κατὰ τὸν κ. Παπαζογλου, φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸς ἔχει γραφῆ ἀπὸ τὸν Θεοδόσιο Ζυγομαλά γιὰ νὰ ἐξηγηρηθεῖσιν αἰτήματα Γερμανῶν ἐλληνιστῶν καὶ ἰδιαίτερος τοῦ Κορσούου. Ἡ ἐξέταση, πάντως, τῶν χειρογράφων τῶν δύο καταλόγων ὀδηγεῖ τὸν κ. Παπαζογλου στὸ συμπέρασμα ὅτι στὴν περίπτωση τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ ὑπάρχει μία νόθα καταλογογράφηση, μολονότι ὁ Ἄθανάσιος Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς ὑπερασπίζεται τὴν ἄποψη ὅτι ὀντως ὑπάρχουν ἢ ὑπῆρξαν τὰ χεῖρα γράμματα. Ὁ συγγρ. πάντως παραθέτει συσχετικὸ πῖνακα τοῦ καταλόγου à grammatico exhibitio μὲ τὴν καταγραφή τῶν χειρογράφων Ραιδεστοῦ καὶ μὲ τὴν καταγραφή τῶν ἄλλων ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπ' ὅπου ἀποδεικνύεται: α. ὅτι τὰ χεῖρα γράμματα τοῦ καταλόγου Ραιδεστοῦ εἶναι περιλήψεις τῶν καταγραφῶν τῶν ἀντιστοίχων χειρογράφων τοῦ καταλόγου «παρὰ τοῦ γραμματικοῦ κατασκευασμένου», καὶ β. ὅτι ὁ κατάλογος τοῦ γραμματικοῦ καὶ αὐτὸς τῶν χειρογράφων τῆς Ραιδεστοῦ παραδίδουν δεκάδες κείμενα ποὺ δὲν μᾶς διασώζων οἱ ἄλλοι κατάλογοι τῶν ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν. Στὴν συνέχεια ὁ συγγρ. συζητᾷ τὰ προβλήματα ποὺ ὑπάρχουν μὲ τὰ χεῖρα γράμματα τῆς καταγραφῆς «γραμματικοῦ - χρφ. Ραιδεστοῦ», γιὰ τὰ ὁποῖα δέχεται ὅτι κάποτε ἐνδεχομένως νὰ ὑπῆρξαν στὴν Ραιδεστό καὶ ἀποτέλεσαν τὴν βάση τῆς καταλογογραφῆσεως ἀναζητεῖ μάλιστα καὶ ταυτίζει σειρὰ χειρογράφων προερχομένων ἀπὸ τὴν Ραιδεστό ποὺ σήμερα βρίσκονται σὲ διάφορες ἐλληνικὲς βιβλιοθήκες. Παρακάτω ὁ συγγρ. ἐπιχειρεῖ νὰ ταυτίσει τὰ κείμενα τῆς καταγραφῆς «γραμματικοῦ», ἐργασία δύσκολη, ἀφοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἡ καταγραφή τῶν χειρογράφων εἶναι νοθευμένη· τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὰ κείμενα τοῦ καταλόγου Ραιδεστοῦ, γιὰ τὰ ὁποῖα ὁ συγγρ. παραθέτει ὅλες τὶς βιβλιογραφικὲς πληροφορίες.

Στὸ ἕκτο κεφάλαιο παρουσιάζεται «Ἡ Βιβλιοθήκη R. Domini Patriarchae Constantinopolitani», ποὺ ὁ κατάλογός της δὲν εἶναι σταχωμένος μὲ τὸν κώδικα Vind. hist. gr. 98. Ὡστόσο καὶ ὁ κατάλογος αὐτός, ποὺ, κατὰ τὸν κ. Γ. Παπαζογλου, ἐγράφη ἀπὸ τὸν

καταλογογράφου καί τών ύπολοίπων βιβλιοθηκῶν μεταξύ τών ἐτῶν 1565-1575, ἀναφέρεται στήν βιβλιοθήκη τοῦ Πατριάρχου καί ἔγινε γιά νά διευκολύνει τόν κύκλο τῶν συνεργατῶν του. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι Πατριάρχες στήν δεκαετία αὐτήν ἦσαν δύο ἐξέχοντες λόγιοι: ὁ Μητροφάνης (Ἰαν. 1565-Μάιος 1572) καί ὁ Ἱερεμίας Β΄ (1572 καί ἔπειτα). Στήν συνέχεια παρουσιάζονται τά χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς R. Domini Patriarchae, πολλά ἀπό τά ὁποία μέ φροντίδα τοῦ Πατριάρχου Μητροφάνους μεταφέρθηκαν ἀπό τόν ἴδιο στήν Μονή τῆς Ἁγίας Τριάδος στήν Χάλκη· τά χειρόγραφα τῆς Χάλκης ἐξετάζει ὁ συγγρ. σέ εἰδικό κεφάλαιο ἀνασυγκροτώντας, τοιουτοτρόπως, τήν βιβλιοθήκη τοῦ Πατριάρχου πού σχεδόν σώζεται ἀκέραιη καί σήμερα στήν μονή, τῆς ὁποίας, σημειωτέον, ὁ Μητροφάνης ὑπῆρξε καί ἡγούμενος καί ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ τά μετέφερε στήν μάνδρα τῆς μετανοίας του.

Τό ἔβδομο κεφάλαιο εἶναι ἀφιερωμένο στήν Βιβλιοθήκη «Κυροῦ Ἀντωνίου τοῦ Καντακουζηνοῦ», τοῦ ὁποίου ἐξετάζει τά βιογραφικά, τά εἰκοσι ἑννέα χειρόγραφα καί τά δέκα πέντε ἔντυπα παραθέτοντας καί τά ἀναγκαῖα στοιχεῖα γιά τήν ταύτιση τῶν κειμένων. Τό ὄγδοο κεφάλαιο ἀναφέρεται στήν βιβλιοθήκη τοῦ «Κυροῦ Μανουῆλ τοῦ Εὐγενικοῦ», τῆς γενιάς τῶν Εὐγενικῶν κατά πάσα πιθανότητα ἐκ τοῦ πλήθους τῶν χειρογράφων πού ἀναφέρονται στήν σύνοδο Φερράρας-Φλωρεντίας πού ἐντοπίσθηκαν στήν βιβλιοθήκη αὐτή. Στό ἐπόμενο κεφάλαιο ὁ συγγρ. ἀσχολεῖται μέ τά προβλήματα πού ἀναφέρονται στήν βιβλιοθήκη «Κυροῦ Μιχαήλ τοῦ Καντακουζηνοῦ», βιογραφικά τοῦ συλλογέως, τά πενήντα ἑπτὰ χειρόγραφα μέ τά συναφῆ προβλήματα τούς (ἐκποίησή τους καί ἀγορά τους ἀπό Γερμανούς ἐξ αὐτοφίας ἐξέτασή τους κ.λπ.).

Στό Παράρτημα ὁ κ. Γ. Πατάζογλου ἐκδίδει in extenso τούς Καταλόγους χειρογράφων τῶν ἰδιωτικῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως: ἦτοι τῶν πατῆ Κωνσταντίνου τοῦ Βαθίνου, Μαρμαρέτου, Ἰωάννου Σούτζου, γραμματικοῦ, Μανουῆλ Εὐγενικοῦ, Ἀντωνίου καί Μιχαήλ Καντακουζηνοῦ, Ραιδεστοῦ, Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Ἀκολουθεῖ εὐρετήριο τῶν χειρογράφων πού βρῖσκονται στήν Ἑλλάδα καί στό ἐξωτερικό.

Αὐτό εἶναι ἐν ὀλίγοις τό πολύτιμο βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Κ. Πατάζογλου, τό ὁποῖο, ἐκτός ἀπό τό καθαρῶς ἐπιστημονικό-τεχνολογικό του μέρος, ἀναδεικνύει τήν πνευματική κίνηση καί ζωή στήν Βασιλεύουσα ἕνα αἰῶνα περίπου μετά τήν Ἄλωση. Ἡ κίνηση αὐτή δεικνύει τήν πληθωρική παρουσία λογίων, ἀρχόντων στήν Κωνσταντινούπολη, οἱ ὁποῖοι κατέιχαν χειρόγραφα πού διασώθηκαν καί πού φυλάσσονταν σέ διάφορες ἰδιωτικῆς βιβλιοθηκῆς καί πού τελικῶς ἀποτελέσαν τό ἀντικείμενο τῶν πολλαπλῶν ἐνδιαφερόντων γνωστῶν συλλογῶν χειρογράφων. Τά χειρόγραφα, οἱ βιβλιοθηκῆς, οἱ λόγοι τῆς Βασιλεύουσας ξαναζοῦν στό βιβλίο τοῦ Γ. Πατάζογλου ἀλλά μαζί καί οἱ χαμένοι (;) γιά τόν Ἑλληνισμό πνευματικοῦ θησαυροῦ του.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Χρήστου Ήξάρχου, Ή Φούρα τῆς Ήπειρού (Ίστορία - Λαογραφία), Θεσσαλονίκη 1987, σελ. 580 [Βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν].

Ἡ παλαιά γενεά τῶν διδασκάλων προσέφερε πολλά στόν λαό μας καί ἡμεῖς οἱ νεότεροι τούς ὀφείλομε πολλά, γιατί εἶναι αὐτοῖ πού μᾶς ἐδίδαξαν τά πρῶτα γράμματα καί διέπλυσαν τόν χαρακτήρα μας —ποιός ἄρα γε δέν θυμᾶται μέ ἀγάπη τόν